

“TILSHUNOSLIK NAZARIYASI” O‘QUV QO‘LLANMASI XUSUSIDA

Avvallari oliy o‘quv yurtlarining filologiya va tillarni o‘qitish ta’lim yo‘nalishi mutaxassislik fanlari blokida 1-kursda “Tilshunoslikka kirish”, 4-kursda “Umumiy tilshunoslik” fanlari o‘qitilgan. So‘nggi yillarda bu ikki fan birlashtirilib, adabiyotshunoslik fanlari blokiga, ya’ni “Adabiyotshunoslik nazariyasi” faniga mutanosiblashgan holda, “Tilshunoslik nazariyasi” nomi bilan o‘qitila boshlandi.

Talabalarning umumiy o‘rta ta’lim maktablari va akademik litsey hamda kasb-hunar kollejlari olgan tilga doir bilimlarini mustahkamlash, ilmiy-nazariy jihatdan boyitish, tilshunoslikning soha va bo‘limlari yuzasidan keyingi kurs va semestrlarda o‘qitiladigan fanlarni o‘rganish va o‘zlashtirishga tayyorlash, mutaxassislikka yo‘naltirish 1-kurs o‘quv rejasiga kiritilgan “Tilshunoslik nazariyasi” fanining asosiy maqsadi hisoblanadi.

Ta’limning barcha tizimlarida bo‘lgani kabi, oliy ta’limda ham darslarning saviyasi va talabalarning o‘zlashtirish darajasi o‘quv adabiyotlariga bog‘liq. O‘quv adabiyotlari: darslik, o‘quv qo‘llanma, o‘quv lug‘atlari ko‘p, yetarli, mukammal bo‘lsa, darslar samaradorligi, ta’lim sifati yuqori bo‘ladi, biroq “Tilshunoslik nazariyasi” bo‘yicha A.Abduazizov, M.Irisqulov, N.Turniyozov, Z.Xolmonova, N.Uluqovlarning kam nusxada nashr etilgan o‘quv qo‘llanmalarini e’tiborga olmaganda, keyingi yillarda lotin alifbosiga asoslangan o‘zbek yozuvida maxsus darslik, o‘quv qo‘llanmalari yaratilmadi. Ayniqsa, amaliy va seminar mashg‘ulotlar bo‘yicha maxsus qo‘llanma yo‘q. Natijada oliy o‘quv yurtlarida amaliy va seminar mashg‘ulotlari turlicha, ya’ni fan o‘qituvchisi qo‘lida mavjud, topgan manbalar asosida o‘qitilmoqda.

Shu nuqtayi nazardan Samarqand davlat universiteti tavsiyasi bilan 5120100 – filologiya va tillarni o‘qitish ta’lim yo‘nalishi 1-kurs talabalari uchun nashr etilgan filologiya fanlari doktori, professor Usmon Sanaqulov, filologiya fanlari nomzodi, dotsent Abdurahim Turobovlarning **“Tilshunoslik nazariyasi”** (Samarqand, 2019. – 164 b.) nomli o‘quv qo‘llanmasi ham ilmiy, ham amaliy ahamiyatga ega.

O‘quv qo‘llanmaga filologiya fanlari doktori, professor Jo‘liboy Eltazarov mas’ul muharrirlik, filologiya fanlari doktori, professorlar Ne‘mat Turniyozov, Azamat Pardayevlar taqrizchilik qilishgan.

“So‘zbohi” qismida o‘quv qo‘llanmaning maqsadi, tuzilishi, mavzularning yoritilish tamoyili, uning yaratilishida mualliflarning ulushi kabi masalalar yoritilgan.

Fanning namunaviy o‘quv dasturi asosida **“Tilshunoslik nazariyasi” fanining maqsad, vazifalari**, **“Tilning ijtimoiy tabiati”**, **“Til va tafakkur”**, **“Til – tafakkur – nutq madaniyati”**, **“Til – ramzlar tizimi”**, **“Tilning shakllanishi va taraqqiy usullari”**, **“Dunyo tillari va ularning tasnifi”** kabi ma’ruza mavzulari kichik sarlavhalar asosida izchil qismlarga ajratish asosida mukammal yoritilgan. Har bir mavzu bayoni oxirida nazorat uchun savollar, tayanch so‘z va birikmalar berilgan, adabiyotlar tavsiya etilgan. Masalan, **“Tilshunoslik nazariyasi” fanining maqsad, vazifalari** mavzusi **“Tilshunoslik mustaqil fan sifatida”**, **“Tilning ijtimoiy, biologik, fiziologik tabiati”**, **Til kishilar o‘rtasida aloqa quroli sifatida**, **“Vilgelm fon Gumboldt va Ferdinand de Sossyurning til va tilshunoslik fanining o‘rganish sohasidagi fikrlari”**, **“Qiyosiy-tarixiy tilshunoslikning vujudga kelishi”**, **“Intralingvistika”** va **“Ekstralingvistika”** kabi bo‘limlarga ajratish asosida yoritilgan hamda mavzu yuzasidan 20 ga yaqin nazorat savollari berilgan, foydalanish uchun 10 ta o‘zbek va rus tillaridagi adabiyotlar tavsiya etilgan.

O‘quv qo‘llanmaning muhim yutug‘i har bir mavzu hozirga qadar yaratilgan adabiyotlar va to‘plangan tajribalar asosida keng, atroflicha, ravon va izchil uslubda yoritilgan.

Professor N.Uluqovning “Tilshunoslik nazariyasi” (Toshkent: Barkamol fayz, 2016) o‘quv qo‘llanmasiga asoslangan holda, mustaqil ish mavzulari, ulaning rejalari va bajarish yuzasidan savol hamda topshiriqlar ham berilgan.

O‘quv qo‘llanmaning “**Tilshunoslik terminlarining lug‘ati**” bo‘limida 250 dan ziyod soha terminlarining alifbo tartibida o‘zbek, rus va ingliz tillaridagi ro‘yxati berilgan (128-136-betlar). Albatta, mazkur terminlarning izohi ham berilganda qo‘llanmaning ilmiy va amaliy qimmatini yanada ortar edi.

Kitobning “**Tilshunoslik nazariyasi fanidan test savollari**” bo‘limida berilgan 100 ta test va ularning javoblari talabalarni o‘zini-o‘zi tekshirish, baholash va xatolar ustida ishlash imkonini berishi bilan muhim ilmiy hamda metodik ahamiyatga molikdir. Qo‘llanmaning keyingi nashrlarida testlarni miqdoran ko‘paytirish, soddalik va murakkablik darajasiga ko‘ra variantlar asosida berish samarali bo‘ladi. Keyingi nashrlarida o‘quv qo‘llanmani jadvallar, chizmalar, daliliy materiallar bilan boyitish lozim.

O‘quv qo‘llanma so‘ngida 60 dan ziyod o‘zbekcha, ruscha va boshqa xorijiy tillardagi adabiyotlar ro‘yxati ham berilishi ham uning ilmiy mohiyatini oshirgan. Adabiyotlar ro‘yxatini yanada boyitish mumkin. Bu, albatta, talabalarning mustaqil o‘qib-o‘rganish imkoniyatini orttiradi.

Xullas, Usmon Sanaqulov, Abdurahim Turobovlarning “Tilshunoslik nazariyasi” nomli o‘quv qo‘llanmasi mazkur fan bo‘yicha o‘quv adabiyotlariga bo‘lgan ehtiyojni bartaraf etish barobarida mutaxassislik fanining o‘qitish sifati va samaradorligini ta‘minlashga xizmat qiladi, kelgusida yaratiladigan darsliklarga asos bo‘ladi.

Bugungi kun talablaridan kelib chiqib, “Tilshunoslik nazariyasi” fanining namunaviy o‘quv dasturini mukammallashtirish, nazariy va amaliy, seminar mashg‘ulotlari uyg‘unligi hamda mutanosibligini ta‘minlash, shunga mos darsliklar, o‘quv lug‘atlarini yozish, nashr etish tayanch oliy o‘quv yurti va mutaxassislar oldidagi dolzarb vazifalardan biridir.

Nosirjon Uluqov,
Namangan davlat universiteti` professori,
filologiya fanlari doktori